

A gályarabok története

Köztudott az, hogy a 16. században Magyarország lakossága legalább 90%-ban protestáns volt, ennek nagyobb része református. A lutheránusok különösen a városokban, s a német, valamint a felvidéki és az erdélyi szász lakosság körében jelentettek számottevő erőt. A katolikus egyház számára ijesztő számok hatására a tridenti zsinat (1545-1563) megindította az ellenreformációt. Ez az irány összetalálkozott azzal a hatalmi politikával, amely a Habsburgok abszolutizmusra törekvését jelentette. Az 1657-ben trónra került I. Lipót fő szövetségesei a katolikus főurak voltak. I. Lipót magyar és cseh király, majd német-római császár trónra lépése nem sok jót engedett sejtetni. Csehországban sikerült az önálló államiság felszámolása, Magyarországon még tartotta magát az alkotmány és a rendiség. Első intézkedései közé tartozott a magyar alkotmány felfüggesztése. Az ellenreformációt ugyan nem ő találta ki, de egyik legkegyetlenebb végrehajtója volt. I. Lipót legfőbb törekvése az volt, hogy felszámolja ezt, s ennek érdekében lemondott az ország török iga alóli felszabadításáról is, csakhogy elérje a hatalom teljes koncentrációját, és a magyar rendi ellenállás megszüntetését. Legfőbb ellenségeként természetesen a magyar protestánsokat tekintette ennek során, egyrészt vallásilag, másrészt politikailag, hiszen a magyar nemesség – az arisztokráciát kivéve – protestáns volt. A két front tehát így alakult: egyik oldalon a katolikus vezetés, amely féltette vagyonát és befolyását, valamint a Habsburg fejedelmi abszolutizmus körülvéve a belső ellenségektől, kívülről az európai hatalmak és az ázsiai török szorításában. A másik oldalon pedig ott állt a rendi függetlenségért harcot vívók tömege, mely természetes szövetségesre talált a vallásszabadságáért harcoló protestáns erővel.

A történelem fintora, hogy a gyászévtizedet ürügyként kiváltó okot valójában katolikus magyar arisztokraták idézték elő, mégpedig a Wesselényi-féle összeesküvésnek nevezett, valójában hamvában született szervezkedés, amelyet a szentgotthárdi csata után megkötött szégyenletes vasvári béke miatti elkeseredés szült. Az összeesküvés felgöngyölítése után az ország rendi alkotmányát a jogeljárás elmélete alapján felfüggesztették. Az országos méltóságok viselőiként csaknem kivétel nélkül katolikus főpapokat neveztek ki.

Az ellenreformáció ideológiai hátterét Magyarországon az 1671-ben megjelent könyv, Bársony György váradi, majd egri püspök *Speculum Hungariae* (Magyarország tüköre) és főként a *Veritas Toti Mundo Declarata* (A teljes tiszta igazság kinyilvánítása) című munkája szolgáltatta. Ennek számunkra leglényegesebb eleme az, hogy a császár nem köteles megtartani a protestánsokkal kötött békeszerződéseket, sem, az azokból következő vallásszabadságot biztosító országos törvényeket. Ezt az elvet alkalmazták a bécsi kormány által felállított ún. rendkívüli törvényszékek, amelyek 1671-től folyamatosan hívták be a császár elleni szövetkezésben gyanúsítottakat.

Ezeket a rendkívüli törvényszékeket tehát 1671-ben kezdték meg működésüket, eleinte főként nemeseket, elsősorban protestánsokat idéztek meg. 1672-ben a pozsonyi evangélikus lelkészeket és a város evangélikus polgárainak egy csoportját ítélték börtönre, vagyonelkobzásra vagy száműzésre. Ettől kezdve a törvényszékek további munkája kizárólag a protestáns lelkészek és tanítók ügyére terjedt ki. A lelkészek próbaperének az 1673. szeptember 25-én Pozsonyban megrendezett eljárást tekinthetjük, amelyre az akkor Alsó-Magyarországgént emlegetett északnyugati országrészből az evangélikus szuperintendenseket, vagyis püspököket, valamint 32 evangélikus, és egy református lelkészt idéztek meg. Az ítélet előre kész volt: megkínzásra, halálra vagy száműzésre ítélték őket, ezen azonban még a kihirdetés előtt módosítottak, s felajánlották annak lehetőségét, hogy kegyelmet nyernek, ha térítvényt, azaz reverzálist írnak alá, miszerint

átérnek a katolikus vallásra. A megfélemlítés sikeres volt: 2 prédikátor áttért római katolikusnak, 14 önként száműzetésbe ment, a többi lemondott hivataláról.

A következő tavaszon került sor ezek után a nagy perre, amikor is a vérszemet kapott Szelepcsényi György érsek úgy látta, itt az idő a protestáns egyházak teljes szellemi megsemmisítésére. Ez az evangélikus egyház esetében részint sikerült is, hiszen képzeljük csak el, hogy szuperintendensek nélkül, tehát egyházi vezetés és gondviselés nélkül ált ekkorra a teljes lelkeszi kar.

Szelepcsényi György esztergomi érsek az előbbi idézéseken felbuzdulva Lipót királytól ismét engedélyt kért egy rendkívüli törvényszék összehívására, melynek az volt a célja, hogy a lázadásban és összeesküvésben részes pártütőket kinyomozhassák és elítélhessék. Elgondolása szerint ez a beidézés már az egész ország területére szólt volna, vagyis minden református és evangélikus lelkészt és tanítót be lehetett volna citálni. Óhaja sikerült, a királyi rendelet 1674. január 6-án megszületett. Már semmi sem gátolhatta meg a protestánsok beidézését. Az ún. „judicium delegatum”, vagyis a rögtönzött bíróság azonnal megkezdte munkáját. Szétküldték idéző leveleiket az ország minden szegletébe. A fő célt maga Szelepcsényi érsek árulta el, aki egyik beszélgetésében nyíltan kimondta: *„Magyarországban olyan kötelet fontunk az evangélikusoknak, melyet, ha nyakukba ránthatunk, az evangélikus vallás soha többször lábára nem áll, ha pedig ezt nem cselekedhetjük, csak magunknak szerzünk bajt.”*

1674. március 5-re, Pozsonyba idézték tehát a királyi Magyarországról az összes protestáns prédikátort és tanítót, sőt a török uralom alá eső nagyobb helyek prédikátorait is, Páparól még a kollégium diákjait is.

Az idézés Magyarország 33 (mások szerint 27) vármegyéjének minden protestáns lelkészét, tanítóját érintette. Hadd álljanak előttünk most Otrókócsi Fóris Ferenc gömöri protestáns prédikátor, későbbi gályarab szavai: *„1674 február havában általános idézést rendeltek el, s leszámítva egynehány Borsod, Szatmár és Pozsonytól jóval távolabb eső, más vármegyékben levő egyházat, melyek isteni gondviselés folytán az idézéstől megmenekültek, Szelepcsényi György esztergomi érseknek, mint Magyarország helytartójának pecsétjével és aláírásával, sok helyen azonban csak a pápista papok és katonák aláírásával kiállított idéző levelekkel majdnem minden református és lutheránus egyház lelkészét, iskolaigazgatóját tanulóikkal, kántoraikkal és harangozóikkal együtt, sőt még azokat is kinyomozták, akiket parókiájukból már előzőleg kiűztek, 1674. március 5-re Pozsonyba idézték azon ürügy alatt, hogy ti. a lázadásban részt vettek, abban a reményben, hogy most is éppen úgy elérik céljukat, mint az előző alkalommal. Midőn a rémítő és szokatlan eljárással rendelt idézésnek híre ment, némelyek mindkét protestáns részről, akik már jól ismerték, sőt részben már megtapasztalták is ellenségeink cselvetéseit, úgy gondoskodtak magukról, hogy elmenekültek, elbujdostak, amennyire csak lehetett ellenségeink cselvetései között, sokat pedig a török hódoltság területén, a török tilalma akadályozott a megjelenésben”.*

Valóban igaz, a törökök kimondottan elleneztek a protestánsok megjelenését Pozsonyban, s ennek nyomatékosan hangot is adtak. Az Alsó-Magyarország falvaiban lakó bírónak a budai „vezér”, Ali bég, fenyegető levelet küldött, melyekben szigorúan megparancsolta: *”...nehogy csak egy prédikátor vagy tanító is elmerjen menni Pozsonyba, különben magukat a bírókat is karóba húzatja”.* Az üldözéstől való félelmükben a lelkészeknek s tanítóknak saját birtokán, Óbudán adott menedéket. Gyöngyös városában pedig az egri basa védelme alatt álltak a protestánsok. A nógrádi basa is megtiltotta a pozsonyi megjelenést, sőt az idéző leveleket széthordó Piry István szolgabíró és Tarzsy Mihály esküdtet lefogatta, kegyetlenül megbotoztatta, s csak 20-20 arany fejében volt hajlandó szabadon bocsátani őket. Hont vármegyében a protestáns lakosok az idézést kézbesítő bírókat és ülnököket elfogták, és a nógrádi bég elé vitték, aki azonnal 500 botot

veretett a királyi küldöttekre, s megesküdt mohamedán hitére, hogy ahány lutheránus vagy kálvinista prédikátor meghal Pozsonyban, ő négyszer annyi katolikus papot végeztet ki tartományaiban.

Más területekről, megyékből ismét Otrókoci Fóris Ferenc szavait idézem: „*A Borsod megyei Miskolc, Szikszó, Szendrő, Szentpéter városokból s a körülöttük levő falvakból sem menekültek el a lelkészek az idézés elől, mert a szendrői német kapitány rábeszélése folytán, az egész megye reformátusainak kérésétől indítva, maga Spankau, a kassai generális tiltotta meg a Pozsonyban való megjelenést és így megsemmisítette az idéző leveleket széthordó pápista papság igyekezetét*”.

Hogy pontosan hány protestáns prédikátort, tanítót, harangozót stb. idéztek be Alsó-Magyarország fővárosába, Pozsonyba 1674. március 5-re, nem tudjuk. A legelfogadottabb vélemény az, hogy több mint hétszázat. Konkrétabb számot említ Kocsi Csergő Bálint, későbbi gályarab, tehát szemtanú, aki 735 protestáns egyházi férfiról tesz említést, de vannak források, ahol 715-re teszik a megidézettek számát.

A bíróság előtt ténylegesen megjelentek számát illetőleg is nagyok az eltérések. Kocsi Csergő Bálint 336 egyénről tud, általában ezt tartják a történészek a leghitelesebb adatnak. Láni György korponai evangélikus lelkész és tanár szerint, ő is szemtanú, mivel őt is a gályákra ítélték, 400 körül volt a megjelentek száma, Otrókoci Fóris Ferenc írásában mintegy 250 lelkészről és néhány iskolaigazgatóról tesz említést. Többen 400 körülre teszik a bíróság előtt megjelentek számát.

Abban mindenki egyetért, hogy a bíróság előtt megjelentek túlnyomó többsége az evangélikus hitet vallotta, de a pontos arányokat itt sem tudjuk. Kocsi Csergő Bálint a 336 megjelentből több mint 250-re teszi a lutheránusok számát, míg a református prédikátorok és iskolaigazgatók táborát nyolcvan főre sem taksálja. Evangélikus források szerint 284 volt az evangélikus és 52 a református, míg mások szerint a kálvinisták száma 80 volt, az evangélikusoké pedig 256. Otrókoci Fóris Ferenc szerint az „*ágostai evangélikusok majdnem négyszer többen voltak, mint a reformátusok*”.

A per kiötlője, Szelepcsényi érsek abból indult ki, hogy religiója, azaz vallása miatt nem ítélik el nyilvánosan a prédikátorokat, ezért tehát religiójuk helyett rebelliójuk, azaz a felkelés, az összeesküvés miatt kell őket elítélni. A per a megszokott módon kezdődött. A jelenlevőket megvádolták a Wesselényi-összeesküvésben, illetve a kurucok előző nyáron lezajlott támadásában való részvétellel, tehát felségárulással.

A vádlottak tudták, mi vár rájuk, tisztában voltak vele, hogy mit kívánnak tőlük a katolikus főpapok és főurak. Igazuk tudatában jelentek meg bírák előtt, vállalván a megmérettetést. Otrókoci Fóris Ferenc visszaemlékezésében így írja le megjelenésük okát: „*Hogy pedig mi, akik az Isteni dicsőség iránt való szeretetből megvetve a halált, minden dolgainkat a minden veszedelmekben legbölcsebb kormányzóra, Istenre bíztuk alázatosan, vajon vakmerően-e, vagy helyesen cselekedtünk-e, hogy Pozsonyban, amaz ünnepélyes és általános idézésre megjelentünk s hogy vajon megjelenésünkkel használtunk-e valamit egyházainknak, avagy sokat ártottunk volna-e, ha egytől-egyig odahagyva azokat, futásban kerestünk volna menekülést, minden józan gondolkodású ember eldöntheti. Mivel itt, költött ürügy alatt, magának Istennek és Krisztusnak az ügye forgott szóban, melyet elhagyni s a bennünket levő reménységről számot nem adni a legnagyobb szégyen és gyalázat lett volna Isten iránt. Mivel a lelkészek tömeges megjelenését az egyházakat esetleg fenyegető nagyobb veszedelem követelte, hogy ellenségeinknek legyen egy darab ideig kikkel megbirkózni, mert ha mindnyájan elmenekülünk, vagy elbujdosunk, ellenségeinknek még valószínűbb ürügye lett volna arra, hogy a pásztorok megszökése miatt magukra maradt egyházakba pápista papokat állítsanak... Mivel ha mindnyájan elmenekülünk, mi magunk szolgáltattuk volna a legfőbb okot ellenségeinknek arra, hogy az egész világ elé úgy állítsák oda Magyarország református lelkészeit, mint lázadókat, azzal*

az egyszerű megokolással, hogy egy sem merészelt megjelenni, jóllehet ártatlanok voltunk a lázadásnak minden reánk fogott vádjában. Ezekhez járultak még az egyházaknak, bölcs államférfiaknak tanácsai és kérései, amelyekkel bennünket a megjelenésre ösztönöztek. Meg akartuk mutatni a felső hatóságok iránt való engedelmisségünket... Mivel úgy a mostani, mint a magyar nemzet későbbi nemzedéke (ha ugyan Isten megtartja e nemzetet) méltón tarthatott volna bennünket a haza árulóinak és pestiseinek.“

Március ötödikén este a reformátusok összegyűltek, s úgy határoztak, hogy vezérszónokot választanak maguk közül, aki a vádakra majd kellően válaszol. A választás egyhangúlag Sellyei M. Mihályra, a dunántúli egyházkerület püspökére esett, erre az egyenes jellemű, sziklaszilárd véleménnyel rendelkező, nagytudású s kitűnő szónok hírében álló prédikátorra.

Másnap reggel a törvényszéki tanácsteremben megkezdődött a per, a Iudicium delegatum, vagyis a rögtönzött bíróság. Az ítélőszéken Szelepcsényi György esztergomi érsek, királyi helytartó elnökölt. Jellemzésére legyen elég gróf Nádasdy Ferenc egykori országbíró véleménye: „*Tót ember, ocsmány, fősvény, undok erkölcsű, oktalan, részeges*“. (Tény, hogy a tárgyalás alatt igen sokszor részeg volt, néha már délben sem lehetett érteni beszédét.)

Majláth István felolvasta a vádiratot, mely szerint a beidézettek

1. Túllépték szolgálatuk megszabott kereteit (csalárd utat választottak, félrevetették Isten és ember félelmét, lenézték a törvények komolyságát és a fensőbbség tekintélyét, eltértek hivatásuk és kötelességük vezérfonalától).

2. Istenkáromlást tettek a katolikusok ellen, és ezzel királyuk, a katolikus rend, a szentek és legfőképp Szűz Mária ellen vétettek. (Vagyis: levetkőzve minden emberi és Isteni félelmet, a léleknek nem tudni mely vakmerőségétől indítva az egész ország római katolikus rendjét és magát az apostoli királyt is bálványimádónak nevezték, hitszegőnek, pogánynak, töröknél hitványabbnak és pápista kutyának, a boldogságos Szűz Máriát, a meghalt szenteket, ezeknek és a megfeszített Krisztusnak képeit a néphez intézett beszédeikben szidalmazták, hogy egyes papok kiverték a plébánosok kezéből a szentelt ostyát.)

3. fellázadtak a katolikus állam, a Magyar Királyság köznyugalma, a római katolikus hit ellen, lázadást szítottak az állam és Ófelsége a király ellen. (A lázadásra két levelet is bemutattak, mind a kettőt, szerintük, Wittnyédi István írta, az egyik rejtjeles változatban íródott. Címzettjeik Bethlen Miklós, az erdélyi kancellár fia, udvarhelyszéki főkapitány majd erdélyi fejedelmi tanácsos és Keczer Ambrus voltak. Az elsőt Eperjesen írták 1669. május 10-én, a másodikat pedig 1669. december 30-án. Bethlen Miklós saját maga is cáfolta a levelek valódiságát.

4. Gyűléseket tartottak, felkelőkkel leveleztek, lázítottak, s mindezek mögött „országvesztő törökösségük“ állt. (A vád állítása szerint egy helyen 500 protestáns lelkész gyűlt össze s meg akarták támadni Bécsset, Pápán a gyerekek, ifjak, tanulók zászlókkal és dobszóval vonultak ki a mezőre, így örültek a lázadók megérkezésének, hogy egyes prédikátorok 5.000 tallérral segítették a törököket, hogy leveztek a török „Vezírrrel“, pasákkal és bégekkel, magukat pedig Mohamed vallására ajánlották, Győrt, Lévát, Veszprémet, Füleket át akarták adni a töröknek.)

5. Ellenszegültek a perbe hívó idézésnek és az idézést kézbesítő hivatalnokokat török börtönökbe vetették. (Példákat hoztak fel Hont és Nógrád vármegyékből.)

6. Katolikus papokat gyilkoltak meg (szám szerint kilencet), templomaikat megszenteltelenítették és kirabolták, gyülekezetük szószékéről tiltott, a katolikus vallást becsmérlő könyveket terjesztettek, gúnyiratokat nyomtattak, hamisan tájékoztatták a külországi fejedelmeket.

A felolvasott vádirat után a királyi ügyész azt javasolta, büntessék meg a megvádolt prédikátorokat, mert azok bűnösök, s az ország szentesített törvényei szerint halált érdemelnek. Ezért kéri a törvényszéket, hogy az ostya megtiprásáért vágják le kezüket-lábukat, a szentek és képeik megsértéséért égessék meg őket elevenen, a felség- és hazaárulásért pedig veszítsék el fejüket és minden vagyonukat. (A perben a vád tárgyává tett cselekmények fogalmi értelemben a felségsértésnél jóval súlyosabb büntetnek, felségárulásnak számítottak.)

A bíróság hagyott egy „kiskaput” a perbefogott protestánsok „szabadulására”. Ez egy térítvény volt, s három tételből állt. Bárki aláírhatta akármelyik tételt, s ha ezt megpecsételte, megmentette életét, sőt még ajándékot is kapott. A három tétel a következő volt:

1. A protestáns hitvallású lelkészek, iskolaigazgatók, kántorok, tanulók, harangozók minden egyházi, úgynevezett prédikatori és minden iskolai hivatalukról önként lemondanak, soha többé sem templomban, sem az iskolában többé nem tanítanak, s hivatásukat gyakorolni többé sem titokban, sem nyilvánosan meg nem kísérlik. Életüket Magyarországon belül Ófelsége többi hűséges alattvalói életmódjához alkalmazzák, s élnek békességben és zavargás nélkül, mindezekre fejük és minden jószágaik elvesztésével kötelezik magukat.

2. Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekén kívül számkivetésbe mennek, s erről térítvényt írnak alá, hogy önként, minden kényszerítés nélkül választották a számkivetést, s kötelezik magukat arra, hogy ezt fejük és jószágaik elvesztése terhe alatt 15 napon belül teljesítik, és sem örökös tartományban, sem a birodalomban, a király ellenségénél nem keresnek oltalmat.

3. Áttérnek a római katolikus vallásra. A bíróság leginkább ezt a pontot szerette volna elérni a megvádoltak soraiban.

A behívott prédikátorok eleve tagadták részvételüket a Wesselényi-összeesküvésben, és a további lázadás előkészítésében, s egyáltalán minden vádpontban. Séllyei István, pápai prédikátor és dunántúli püspök többször is védekezett, nagy és a kortársak számára emlékezetes védőbeszédében ártatlanságuk mellett érvelt, és több ízben rámutatott, hogy a rebellió nem a protestáns prédikátorok, hanem a római katolikus főpapok és főurak szövetkezése volt. Határozottan visszautasította a vádpontokat s kérte a bírakat, bizonyítsák be igazukat tanúkkal, mert azok nélkül a vádak semmit sem érnek. Hosszú, mindenre kiterjedő védőbeszéde végén kijelentette azt is, ők nagyon jól tudják, hogy nem ezekért, hanem vallásuk miatt kell itt állniuk, s ezért készek minden szenvedést, még a halált is vállalni.

A vádakról, a térítvényről Otrokócsi Fóris Ferenc így nyilatkozott: *„Mivel azzal az aláírással, akár a számkivetés választására, akár a hivatal letevésére történjék az, saját lelkiismeretünk ellenére mi magunk vádoltuk volna meg magunkat lázadással, minthogy éppen a lázadásban való részesség ürügye alatt idéztettünk meg és ez esetben saját kardunkkal fejeztük volna le magunkat s magunk tettük volna tönkre jó hírnevünket s tettük volna ki magunkat testi s lelki veszedelmeknek... Mert az olyan aláírást, amellyel a törvénybe idézett, még inkább az elítélt életét váltja meg vagy azt kéri a bíraktól, hogy a rettenetes kínzásoktól mentse fel, azt az aláírást magával a büntetéssel tartják egyenlőnek. Mivel pedig minden büntetés feltételezi a vádat, még azokat is, akik az enyhített térítvényeket írnák alá, igen könnyen úgy állíthatnák a világ elé, mint lázadókat, előmutatván saját írásunkat, melynek alapján már csak az ítélet súlyától teszi magát ki-kimentessé... Rettenetes bűn lenne Istennel és a lelkiismerettel szemben annak az eskünek megszegése, melyet az Isten anyaszentegyházában viselendő szent szolgálat felvétele alkalmával tettünk. A mi állhatatlanságunk miatt meg lett volna pecsételve a sorsa a magyarországi lutheránus és református egyházaknak, mert akár hivatalunkról mondunk*

le, akár az országból vándorolunk ki, már ez maga elég ürügy volna ellenségeinknek arra, hogy a pásztorok bűne miatt odahagyott egyházakba a saját papjaikat állítsák be, mert hiszen kézzelfogható mentségük lenne a világ előtt, hogy azért kell nekik hivatalból gondoskodni a nyáj számára más pásztorról, mivel az előbbiek mint lázadók maguk üzték ki magukat“.

A törvényszék a perbefogottak részére hivatalból védőügyvédeket rendelt ki. A védőügyvédeknek becsületére legyen mondva, derekasan kiálltak ügyük mellett, mindent elkövettek a protestánsok védelmében. Alaposan felkészültek a válaszokkal, minden vádpontot hitelesen megcáfoltak, kiforgattak. Véleményük szerint a vádak csak általánosak voltak, ezért főleg azt hangsúlyozták, hogy ezeket a vádak nem általában, hanem személyre szólóan kell bizonyítani. Kérték, követelték a bíraktól, mondják meg, bizonyítsák be, melyik protestáns vádlott mikor mit mondott, mit cselekedett, csak ezután lehet védekezni a vádak ellen. A vádak be kell bizonyítani hiteles tanúkkal, ugyanis csak szem- és fültanú vallomása érvényes. Ezekkel az érvekkel a vádlókat teljesen sarokba szorították. Szelepcsényi és Majláth megállás nélkül csak azt hajtogatták, hogy a per nem egyesek ellen folyik, hanem a protestáns egyházi férfiak lázadó közössége ellen, így nem szükséges nevekkal bizonyítani.

Minden nap, amint a törvényszék befejezte munkáját, a vádlottak visszatérhettek szálláshelyeikre. Nem őrizték őket, nem figyelték útjaikat, katonák sem leselkedtek utánuk. Szabadon járhattak, kelhettek Pozsony utcáin, a város kapui is nyitva állottak előttük. Bármikor túlléphetek rajta, elmehettek. Sokan ugyanis már a per megkezdésekor ezt javasolták nekik, még egyik védőügyvédjük (Szedeki Nagy Ferenc) is azzal a javaslattal állt elő, hogy ha nem akarják a térítvényt aláírni, jobb lesz, ha elszöknek a városból

Ők azonban maradtak, nem voltak hajlandók sem megfutamodni, sem aláírni a térítvényeknek. Elmondásuk szerint ők már a megidőzésre is abban a tudatban jelentek meg, hogy ártatlanok, büntelenek, így nincs mitől tartaniuk. Az ügyész halálbüntetési javaslata sem rettentette vissza őket semmitől. Ahogy Otrókocsi magyarázta: *„ha most elmenekülnének, önmagukat, egyházukat, egész eddigi életüket tagadnák és gyaláznák meg“*. Azon kívül bíztak királyukban. Kollonich viszont már márciusban azt mondta nekik, hogy *„Ti erősen bíztok a ti királyotokban, de az ő gratiája soha nem fog nektek használni, mert adjon rólatok tízszer kegyelmes parancsolatot, azt én százszor megváltoztatom.“*

A protestánsok ki voltak téve mindenféle kísértésnek. Esténként meglátogatták őket szálláshelyükön az ülnökök, a római katolikus főpapok, a jezsuiták, a katolikus mágnások, s próbálták őket rábeszélni, írják alá valamelyik térítvényt, s akkor megszabadulnak a halálbüntetéstől. Kérték őket, ijesztgették, fenyegették, majd hízelegtek nekik. Mindenféleképp azt akarták, hogy írjanak alá a térítvény valamelyik pontjának. Érvük minden nap így hangozott: *„Ha el akarjátok kerülni a halált, alázzátok meg magatokat, valljátok meg vétkeiteket, és kérjetez kegyelmet, írjatok alá valamelyik térítvénynek“*. Ezekre felelt Sellyei István: *„...ezzel a subscriptióval csak arra néznek, hogy mi egynehányan eladnók vallásunknak és országunknak szabadságát, melyet a mi eleink sok vérek hullásával kerestek, és elviselhetetlen iga alá vessük mind eklézsiáinkat, mind országunkat“*.

Április 4-én kihirdették az ítéletet. Ez fej- és jószágvesztésről szólt, de kegyelmet ígértek megint csak azoknak, akik aláírják a reverzálist. Egyetlen elítélt sem jelentkezett ekkor még a kötelezvény aláírására.

A papok némán hallgatták az ítéletet, senki sem szólt egy szót sem. Szelepcsényi György ezt már nem tudta megállani szó nélkül s rájuk förmedt: *„Gazemberek, még csak meg sem köszönitek az ítéletet!“* Erre Sellyei István állt bírái elé s nyugodt hangon kijelentette: *Ártatlanok voltunk s vagyunk, ezért akármilyen döntést is hoztatok, s ha meg kell halnunk, igazságunkért szenvedünk halált.*

Április 7-én a többi protestáns egyént, iskolaigazgatókat, harangozókat stb. is összecsoportosították, s felettük is kimondták a halálos ítéletet.

Az ítéletek kimondása után viszont senkit sem tartóztattak le, egyetlen személyt sem zártak börtönbe, vagy vertek bilincsbe. Továbbra is mindenki szabadon járhatott-kelhetett Pozsonyban. Bírúk úgy gondolták, a halálbüntetés majd megrettentíti őket, s önként jelentkeznek majd kegyelemért. Viszont továbbra is felkeresték őket szállásaikon, főleg délután és az esti időben, s próbálták őket rábírní az aláírásra. Mivel így nem értek célt, jöttek a börtönök, a kínzások.

A szörnyű megaláztatások és kínzások következtében az elítélt protestánsok kérvényt írtak Lipót királyhoz, melyben élethűen és megrendítően panaszzolják sanyarú sorsukat. Ők ártatlanoknak vélik magukat, s önérzetesen hivatkoznak arra, hogy hamis és alaptalan vádak alapján állították őket a pozsonyi törvényszék elé, ahol az ellenük felhozott vádak ellen nem is védekezhettek, mégis – minden jogalapot mellőzve – mindnyájukat halálra ítélték. Ők az ítéletet igazságtalannak tartják, mivelhogy ők ártatlanok. Majd leírják szörnyű helyzetüket, keserves állapotukat, hogy békákkal, tetvekkel, kígyókkal s mindenféle férgekkel teli börtönökbe zárták őket, a nyakukon, kezükön, lábukon nehéz láncokkal az oszlopokhoz vagy a börtön oldalához vannak kötözve. Leírják azt is, hogy parancsolóik s elnyomóik hallatlan kínzásoknak vetik alá őket, s mindenükből kifosztják a rabokat. Pártfogóikat, családtagjaikat nem engedik be hozzájuk, a legutálatosabb, legpiszkosabb munkákra hajtják őket, árnyékszék tisztítására, térítvények aláírására, hitük megtagadására kényszerítik őket, sőt már azzal is megfenyegették őket, hogy fejenként 100 tallérért eladják mindnyájukat a gályákra. Ezért kéri a királyt, ügyükben végeztessen igazságos vizsgálatot, valamint „árván maradt s értük síró családjaikhoz leendő szabadon bocsáttatásukat“. A kérvényt 71-en írták alá. Természetesen a kérvénynek nem lett semmiféle fogantaja.

Május ötödikén Kollonich ismét magához rendelte az elítélteket, s felszólította őket a térítvény aláírására. Mivel nem voltak hajlandók, többüket véresre verett, megtapostatott, Sellyei Istvánt, Miskolczi Mihályt, Bátorkeszi Istvánt és Szegedi Pétert vasba verettette s így megbilincselve a pozsonyi vár börtönébe záratta őket.

A börtön, a fogda, az állandó pszichikai nyomás hatására május végére 236-an aláírták a reverzálist, vagy lemondtak hivatalukról, vagy száműzetésbe mentek, de voltak olyanok is, akik áttértek katolikusnak. Néhányan, a közeli településekről főként, egyszerűen hazamentek, gonosz színjátéknak minősítve a történeteket. A megmaradt több mint száz embert az ország hat különböző várába hurcolták, legtöbbjüket Lipótvárra.

Az elítélt protestánsok szörnyű sorsa külföldre is eljutott. Az európai hatalmak közbelépéseket sürgettek. De ezzel sem értek el sok mindent, mert Kollonits Lipót minden diplomácia ellenére is végrehajtotta. A következő tavaszon a prédikátorok nagy részét gyalogosan elindították Nápoly felé gályarabságra. Sokan rossz egészségi állapotuk miatt már el sem indulhattak, őket a történelmi emlékezet méltatlanul el is felejtett ennek okán. A foglyokat leírhatatlan szenvedések és nélkülözések közepette hajtották kerülő utakon, hegyeken, sziklás részeken, mocsarakon keresztül, mindkét lábukon bilincsel megvasalva, nyakuknál egymást összekötve, Morvaországon keresztül Ausztriába. Néhány rabot a Fiume melletti Bukkariba vittek. A többieket pedig az embertelen katonák esőben, sárban, tűző napon állandóan ütlegelik a negyvenkét szerencsétlent, enni, inni csak nagyon ritkán adnak nekik. Kifosztották őket, ruháikat, pénzüket elvették. Többüknek lábát feltöri a vasbilincs, elnyúzott, szétszakadt csizmájukat sem engedik nekik megjavítani, köveken, bokrokon mezítláb kellett gyalogolniuk. A vastól s kövektől feltört lábuk véresre festette az utat amerre mentek, de sebeiket sem engedték bekötözni. „Majd ha katolikusokká lesztek“ –, hangzott a válasz könyörgéseikre.

A Mura folyóhoz érve hajóra rakták őket, s Grécig így utaztak, majd innét ismét gyalog folytatták útjukat. 1675. április 6-án Triesztbe érkeztek. Itt ismételen kifosztották őket, ami ruhájuk még használható volt, azt is elszedték tőlük, azt a pár fillért, amit eddig valahogy el tudtak rejtteni, azt is elvették mindenkitől. Egy koszos, férgectől nyüzsgő sötét odúba zárták őket. Három napig étlen-szomjan hagyták a foglyokat, majd átszállították őket a várbörtönbe. Itt bajszukat, hajukat, szakállukat lenyírták. A várbörtönben tizenegy napig sínylődtek. A sok szenvedést, nélkülözést, az állandó verést egy evangélikus lelkész nem bírta tovább, hitét megtagadta s római katolikussá lett. Erre aztán fogva tartói elengedték.

Ezután a negyvenegy rabot a katonai kísérettel Triesztből hajón az Adriai-tengeren keresztül az olasz félszigeten lévő Pescara kikötővárosba vitték. A hajón borzalmas viszonyok voltak. A piszok, a kosz, a rengeteg tetű, az éhség és szomjúság sok rabnál hideglázat okozott. Pescarából gyalog indultak Teaté irányába. Napi ellátásukra fogva tartóik három rézfillért utaltak ki, amiért három falat kenyeret lehetett venni. Közben állandóan verték, rugdosták, ütlegelték őket.

Barmok módjára hajtották őket Teaté városába. Az éhségtől és szomjúságtól elgyötört protestánsok már lépni is alig bírtak. Volt, akit fogolytársai a vállukon cipeltek a katonák röhögései s durva megjegyzései közepette. Teatéban többen belehaltak az úton szerzett sebeikbe s „fáradásaikba“. A még életben maradt szerencsétleneket jezsuiták keresték fel s mézes-mázos szavakkal próbálták őket rábírní az átállásra, de mindhiába. 35-en folytatták tovább útjukat Nápoly felé.

1675. május 7-én leírhatatlan szenvedések árán eljutottak Nápolyba, mely út során ismét öten veszítették életüket. A 30 fős csapatot egy sáros pincébe zárták, hol csak vizet és kétszersültet kaptak. Másnap már el is adták őket a gályákra, fejenként ötven aranyért. Ismét lenyírták őket, csak a fejük búbján hagytak egy varkocsot, gerincük legelső csigolyája felé tüzes vassal egy bélyeget sütöttek testükre, s rájuk adták a gályarabok öltözetét, egy „vörös rongyot“. Neveiket a soha meg nem szabaduló foglyok névsorába írták. (Ebben a korban a gályarabság a legmegalázóbb büntetés volt, ugyanis erre csupán a legmegrögzöttebb gazembereket ítélték, főleg gyilkosokat, hogy onnét soha meg ne szabaduljanak). A gályák, evezős, vitorlával is felszerelt hadihajók voltak, általában 40-45 méter hosszú és 5-6 méter szélesek. Hatosával láncolták a rabokat az evezőpadokhoz, s a súlyos evezőlapátokat egyszerre kellett meglendíteni. A hatalmas erőfeszítéstől minden rántáskor úgy érezték, hogy az erőlködés kitépi karjukat. Napi 15-20 órát kellett evezniük, felügyelőik bikacsökökkel verték őket, s ösztönözték újabb és újabb erőkifejtésre. Estére legtöbbjük hátán patakokban folyt a vér a veréstől. Hogy a szerencsétlen rabok még jajgatni se tudjanak, szájukat „fakörtével“ felpeckelték. Minden evezőpad elé (a hat ember számára) favályút szereltek s ebbe korpát, kását öntöttek, s egyszer a nap folyamán ebből kézzel ehettek.

A gályarabok közül néhány hónap leforgása alatt 24 maradt élve, s ők életüket annak a diplomáciai munkának köszönhatték, amely elítélésük, és főleg gályarabságra hurcolásuk után azonnal megindult. A nyugati világ akkora mérvű felháborodása kísérte sorsukat, hogy Lipót kénytelen volt felmenteni őket a halálos ítélet alól, jóllehet erről a rabok csak akkor értesültek, amikor kiszabadította őket de Ruyter holland admirális, 1676. február 11-én. Másnap a felszabadult protestáns gályarabok tiszteletüket tették Ruyter Mihály tengernagynál, aki szívélyesen és nagyon meghatottan fogadta a hálájukat kinyilvánítókat, majd ezekkel a szavakkal üdvözölte őket: *„Kedveseim! Istentől kegyelmesen nyert oly sok győzelmeim között ez a legnagyobb győzelem, amellyel Krisztusnak ártatlan szolgálóit az elhordozhatatlan teher alól megszabadítottam“*. Majd ekkor Harsányi Móricz István mindnyájuk nevében megköszönte a tengernagynak irántuk tanúsított fáradtságát, mire Ruyter ekképp felelt: *„Nem szükséges, Uram, hogy a mi*

jóakaratumkat köszönjed, mi itt éppen csak eszközei voltunk az Istennek, mert én csak kötelességemet teljesítettem. Azért hát szabadítástok szerzőjének, az Úrnak adjatok hálát. Köszönjétek meg Istennek“.

Egy teljes hónapot töltöttek a holland hajókon, mert a kikötés szerint sem a spanyol király, sem a német-római császárság területére nem teheték lábukat, de a franciák elleni harcra készülődő hadihajón sem maradhattak, sem arra nem várakozhattak, amíg a hadihajók a csaták után elindulnak Hollandiába. Egy lehetséges megoldás kínálkozott számukra. Ha egy alkalmas hajóval Velencébe utaznak. Itt teljes biztonságban lehetnek. Azt is jól tudták, hogy hazájukba sem térhetnek vissza, hisz az idő közben Lipót által is elrendelt szabadon bocsátásukra vonatkozó királyi parancs leszögezte, hogy „*Magyarországot és az örökös tartományokat elhagyva külföldön letelepedhetnek“.*

Amíg a gályarabokkal ezek a dolgok történtek, addig a Bukkariban sínylődő rabok tovább ették a foglyok keserű kenyerét. Hosszas diplomáciai huzavona után (Anglia, Hollandia, Svájc egyre erőteljesebben sürgették Bécset) Lipót király 1676. március 20-án aláírta a foglyok szabadon bocsátására vonatkozó nyílt parancsot. Így szabadultak ki ők is, s érkeztek meg október 23-án Velencébe. A hazatérésük még váratott magára, mert csak 1681-ben kaptak engedélyt rá.

És itt elérkeztünk ahhoz a szellemi, és lelki háttérhez, amely a végső kitartásra ösztökélte a prédikátorokat. A 16. század végétől egyfajta ortodoxiába merevedett a református vallásosság, a 17. század közepétől a szorongatások hatása élenkítőleg hatott, s újfajta ébredés vette kezdetét. Erre legmélyebb nyomot a puritanizmus hagyott, ez a gyakorlati életre, és a lelki fejlődésre éppúgy befolyással bíró irányzat. Szellemi, lelki tanításait ekkorra a magyar prédikátorok zöme magáévá tette, ennek köszönhető az az éles különbség, amely megmutatkozott az evangélikus és a református elítéltek között. A „szabad-e megszökni”, és a „szabad-e aláírni” kérdése a március 5-i perkezdéssel komoly vita tárgyává vált, s a továbbiakban, még a gályarabok megszabadulása után is, egyik fő etikai kérdés volt a kortársak között.

Az evangélikus prédikátorok és tanítók egy más felsőségszemléletből indultak ki, mint a reformátusok. A lutheránusok számára a törvényes felsőség iránti engedelmisség nem képezhette vita tárgyát, ezzel szemben a kálvinisták mérlegelhatték a felsőbb szervek parancsainak törvényességét. A református vádlottak saját kijelentéseik szerint is azért nem írták alá a reverzálisokat, mert ezzel elismerték volna bűnrészességüket a törvénysértésekben, s így akár gyülekezeteiket is ugyanez a vád sújthatta volna. Kocsi Csergő Bálint leírja, hogy a reverzálisok valamelyikének aláírása Krisztus ügyének elárulásával, és ezzel egyben Isten dicsőségének és az isteni igazságnak megtagadásával lett volna egyértelmű. A református egyház szolgálói a pozsonyi törvényszék előtt elsősorban nem azért jelentek meg, mert engedelmesek voltak, hanem hogy szembenézzenek a hamis vádakkal, és hogy saját szenvedéseik, esetleg haláluk árán elébe menjenek az isteni szabadításnak. A külföldi protestánsok is csak nagyon nehezen értették meg ezt a gondolkodásmódot, éppen úgy, ahogy a jelen kor embere is nehezen jut el mindaddig, hogy ne csak önként mártíriumot felvállaló önkínzóknak tekintse a prédikátorokat. Később azonban jó néhányan – megismerve a szenvedőket – belátták, hogy az ő ügyük „opus Domini”, azaz Isten ügye. Ruyter admirális a gályarabok hálanyilatkozatára ezt válaszolta: „*Mi nem voltunk egyebek, mint Isten eszközei, ti csak Istennek mondjátok köszönetet. Aki most kinyilvánította magát, mint mindezen dolgoknak a szerzőjét.*” A gályarabságra ítélt prédikátorok nem mártíroknak tekintették önmagukat, hanem mártíromságot felvállalóknak, szenvedésüket nem önmagukra vonatkoztatva hangsúlyozták elsősorban a későbbiekben sem, hanem az egyházra vonatkozóan. Magatartásuk nem általános etikai megfontolásokból indult ki, hiszen önmagukat

eszköznek tekintették abban az üdvtörténeti küzdelemben, amelyben Krisztus és az Antikrisztus vív egymással, így cselekedeteik már mélyen teológiai indíttatásúak. Az idő őket igazolta. Ezt ki kell hangsúlyoznunk. Egyrészt megszabadultak a fogságból, és ügyüket ismertették később a protestáns világgal, a gyászévtized végét jelentő 1681-es országgyűlésen pedig teljes körű amnesztiát kaptak. Így hazatértek, és folytatták szolgálatukat, további nehéz küzdelmekkel. Az idő azonban nem csupán ezért igazolta őket. Ha hiszünk abban, hogy Isten üzen valamit a történelem által számunkra, akkor igenis ki kell tudnunk olvasni ebből a szörnyű történetből is Isten valódi üzenetét. A történések azt bizonyítják, hogy az evangéliumi egyház egy módon maradhat csak meg: ha alapja az élet teljességére kiterjedő hit, a megalkuvások és árulások nélküli hit, amely az egyén és az egyház üdvösségét minden másnál előbbre helyezi. Nem mondom, hogy ez könnyű. A gályaraboknak is volt vagyionkája, virágzó egyháza, családja, szerettei. Vajon, emberileg nézve, egy hasonló történelmi helyzet ma milyen hatással lenne protestáns egyházainkra? Megrengetné? Megsemmisítené?